

54. Янов, Д. (2016). Нові дані про східні монети в колекції Одеського історико-краєзнавчого музею. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки: тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, 22 – 23 червня 2016 р. Кіровоград – Київ – Переяслав-Хмельницький. С. 52 – 54.

Максим ГЛЄБОВ
ORCID:0009-0007-9209-441X

НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ПИТАНЬ ІСТОРІЇ ГРОШОВОГО ОБІГУ ТА МОНЕТНОЇ СПРАВИ В ПОНТІЙСЬКІЙ ДЕРЖАВІ МІТРИДАТА VI ЄВПАТОРА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF ISSUES OF THE HISTORY OF MONEY CIRCULATION AND COINAGE AFFAIRS IN THE PONTIC STATE OF MITHRIDATES VI EVAPATOR: STATEMENT OF THE PROBLEM

Значимі аспекти історії Чорноморського регіону у період правління Мітридата VI Євпатора знайшли відображення у численних наукових розвідках, частина з яких присвячена питанням грошового обігу та монетної справи.

У дослідженні Ю. Саприкіна, присвяченому «соціальной, економічній і політичній історії Понту від утворення незалежної держави у 302 р. до н. е до перетворення у римську провінцію», стверджується, що «заслуга радянських учених (А.Н. Зографа, К.В. Голенко, Д.Б. Шелова, П.Й. Каришковського, В. О. Анохіна, Н. А. Фролової) – класифікація і датування монет грецьких міст Причорномор'я часів Мітридата VI Євпатора... К. В. Голенку належить провідна роль у фіксації і встановленні об'ємів надходження понтійської монети в Причорномор'ї. Стосовно Східного Причорномор'я, то пріоритет у вивченні його зв'язків з Понтом залишається за грузинськими дослідниками» (Saprykin, 1996). Отож, у ХХ ст. серед нумізматичного доробку з'явилися досить відомі праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, у яких знаходимо інформацію щодо монетної справи та грошового обігу Понтійської держави Мітридата Євпатора. До таких праць, передовсім, варто віднести дослідження О. М. Зографа (Zograf, 1951; Zograf, 1940), К. В. Голенка (Golenko, 1964a; Golenko, 1964b), Д. Б. Шелова (Shelov, 1983), П. Й. Каришковського (Karyshkovskiy, 1965; Karyshkovskiy, 1988), В. А. Анохіна (Anokhin, 1989), Н. А. Фролової (Frolova, 1971), Т. Г. Дундуа (Dundua, 1988), М. Мільчарека (Mielczarek, 1989), Ф. де Каллатая (Callataÿ, 1997) та інших.

Принагідно зауважимо, що підготовка ґрунтовних та значимих публікацій, присвячених актуальним питанням монетної справи та грошового обігу в Чорноморському регіоні у добу Мітрідата VI Євпатора, має місце і в нумізматичному дискурсі XXI ст. Серед таких наукових праць – дослідження В. М. Орлика (Orlyk, 2020; Orlyk, 2021a; Orlyk, 2021b; Orlyk, 2022a; Orlyk 2022b; Orlyk 2022c; Orlyk, 2023a; Orlyk 2023b), В. Орлика та Н.Мех (Orlyk&Mekh, 2022), В.Орлика та М.Пижика (Orlyk& Pyzyk, 2023), Ф. де Каллатая (Callataÿ, 2002; Callataÿ, 2005; Callataÿ, 2007), М. І. Ніколаєва (Nikolaev, 2022; Nikolaev, 2023), У. Пітера та В. Столби (Peter& Stolba, 2022), К. М. Колесникова (Kolesnikov, 2016), С. Скорого та Р. Зимовця (Skoryu& Zimovets, 2014) та ін.

Попри вищевказане, осмислення та узагальнення усього комплексу історіографічних джерел з проблем історії грошового обігу та монетної справи в Понтійській державі Мітрідата VI Євпатора є вагомим науковою проблемою, адже на сьогодні відсутні узагальнюючі праці з історіографії даної проблеми. Таке осмислення дає можливість визначити перспективні напрямки подальших досліджень, та, відповідно, розвитку нумізматики і економічної історії. Зазначимо, що вже не перше століття вивчаються питання історії грошового обігу та монетної справи держав античного Причорномор'я, проте, наприклад, відсутня єдина точка зору щодо атрибуції анонімних понтійських мідних і бронзових монет.

Дослідник В. М. Орлик також зауважує, що перед дослідниками стоїть низка питань щодо монетного карбування в Тауларі, в принципі як і в Хабакті, і, можливо, в ряді інших центрів, які прийнято вважати місцями карбування мідних монет Понтійського царства часів Мітрідата Євпатора...можна припустити, що монетна справа Понтійської держави була більш централізованою, ніж прийнято вважати в науковій літературі. Зокрема, не можна виключати можливості централізованого виготовлення монетних штемпелів, якщо не для всіх монетних дворів, то хоча б для деяких з них, у тому числі й Таулари. Але підтвердити чи спростувати таке припущення можуть подальші дослідження монетних штемпелів, щодо пошуку їх загальних елементів (Orlyk, 2021a).

У корпусі досліджень монетних скарбів Понтійського царства часів Мітрідата Євпатора виокремлюється праці, у яких аналіз монетних знахідок здійснюється з використанням напрацювань палеографії та просопографії. Такими є, наприклад, наукові пошуки в означеній царині М. І. Ніколаєва (Nikolaev, 2022; Nikolaev, 2023).

Введення до наукового обігу невідомих раніше різновидів монет часів правління Мітрідата Євпатора та створення на цій основі оновленої класифікації монет зазначеного періоду – перспективні напрямки подальших наукових пошуків в означеній царині. Так, у 2021 році проф. В. Орликом було опубліковано невідомий різновид ольвійської монети, дослідник припускає, що «емісія цієї монети відноситься до 105 р. до н.е., року Аполлона в Ольвії, а

наступні емісії анепіграфних монет цього типу проводилися останніми роками II в. – у першому десятилітті I ст. до Р.Х.» (Orlyk, 2021a).

Вперше систематизувати монети емісійних центрів у Південному Причорномор'ї часів держави Мітрідата VI Євпатора вдалося швейцарському вченому Ф. Імхуфу-Блумеру (Imhoof-Blumer, 1890). Нову, більш аргументовану класифікацію мідних монет Понтійської держави часів Мітрідата VI Євпатора, розробив відомий бельгійський учений Франсуа де Каллатай. Він запропонував зменшити кількість груп до 4, типів монет до 17 та обмежити час їхнього карбування періодом 110 – 85 до Р.Х. (Callataÿ, 2007). У концепції Ф. де Каллатая є багато аспектів, з якими важко не погодитися.

Знахідки мідних монет Понтійської держави часів Мітрідата Євпатора на території Північного Причорномор'я, а також Східноєвропейського Степу та Лісостепу стали закономірним результатом процесів, що відбуваються в цих регіонах наприкінці II – початку I ст. до РХ, коли грецькі міста Північного Причорномор'я увійшли до складу Понтійської держави. Вичерпну інформацію про такі монетні знахідки знаходимо у публікаціях В. Орлика (Орлик, 2020; Орлик, 2021b; Орлик, 2022a; Орлик, 2022c; Орлик, 2023a; Орлик, 2023b), В. Орлика та Н. Мех (Orlyk&Mekh, 2022). Ці ґрунтовні наукові пошуки дали можливість дослідникам укласти каталог монетного комплексу та «систематизувати монети відповідно до емісійних центрів і хронології їхнього карбування» (Orlyk&Mekh, 2022).

Питання каталогізації монет, зорієнтоване у тому числі й на те, щоб зробити колекцію відомою західним вченим, вважаємо, нерозривно також пов'язане із необхідністю створення якомога повнішої сучасної топографічної карти знахідок монет періоду правління Мітрідата VI – складного і надзвичайно об'ємного завдання, виконання якого можливе лише за умови консолідації усіх наявних на даний період часу ресурсів та засобів.

Більше того, монети є «надзвичайно важливим джерелом з політичної, економічної та культурної історії усіх держав Північного Причорномор'я» (Ancient States of the Northern Black Sea Region, 1984). Так, Ю. Г. Виноградов, розглядаючи політичну історію Ольвійського полісу у VII – I ст. до н. е, мимохідь зауважує, що «сама економіка Ольвії, відображена, як в зеркалі, в даних нумізматики...» (Vynogradov, 1989).

Вивчення особливостей грошового обігу та монетної справи в Понтійській державі Мітрідата VI Євпатора є важливим напрямком історичної науки, що дозволяє глибше зрозуміти економічні та політичні процеси античного світу. У дослідженні В. М. Орлика «Знахідки монет Понтійської держави Мітрідата Євпатора на території Дніпровського Правобережного Лісостепу» (Orlyk, 2020) «висловлюється припущення про функціонування цих монет у товарно-грошових відносинах місцевого населення з греками (хоч ці відносини й не були настільки розвинутими, як у грецьких колоніях Північного Причорномор'я)», що в черговий раз доводить значимість даних нумізматики у вивченні вагомих питань економіки, політики та культури, і саме такий фокус

аналізу нумізматичного матеріалу періоду правління Мітрідата VI, на наш погляд, є досить перспективним.

Окрім цього, з'являються сучасні технології та методи вивчення матеріальної складової знахідок, що дозволяють увести до наукового обігу нові дослідницькі параметри та намітити напрямки подальших наукових досліджень складу монетного сплаву. Зауважимо, що перспективність та достовірність результатів таких досліджень беззаперечні.

На наше переконання, існує також потреба активізації роботи у сфері наукової біографістики, вивченні епістолярної спадщини відомих дослідників античної нумізматики, проектуванні та створенні тематичних інформаційних ресурсів і продуктів.

Цікавим і перспективним напрямком подальших наукових пошуків можуть стати публікації, що, по суті, знаходяться на периферії нумізматичних пошуків і демонструють доволі несподівані міжгалузеві зв'язки, як-от дослідження іконографічних особливостей грошових та скульптурних портретів, що умовно визначені як зображення Мітрідата VI Євпатора (Fulińska, 2012).

Проведений аналіз історіографічних праць з проблем історії монетної справи та грошового обігу в Чорноморському регіоні у добу Мітрідата Євпатора добу засвідчив, що лише певні аспекти цієї складної наукової проблеми стали предметом вивчення дослідників. Незважаючи на значний корпус наукових праць та довідкових видань, дослідники відкривають все нові і нові її сторінки. Це і топографія знахідок монет Понтійського царства часів Мітрідата Євпатора, дослідження окремих монет, а також введення в науковий обіг нових типів монет. Іншими перспективними напрямками наукового осмислення питань історії грошового обігу та монетної справи в Понтійській державі Мітрідата VI Євпатора вважаємо такі: систематизація та класифікація монет емісійних центрів у Південному Причорномор'ї часів держави Мітрідата VI Євпатора; використання можливостей сучасних технологій та методів вивчення матеріальної складової знахідок; вивчення монетних знахідок із використанням методів та напрацювань палеографії та просопографії; вивчення історії грошового обігу та монетної справи у розрізі вагомих питань економіки, політики та культури. Таким чином, дослідження грошового обігу та монетної справи в Понтійській державі Мітрідата VI Євпатора відкриває широкі перспективи для подальших досліджень, що сприятимуть поглибленню знань про економічну та політичну історію Понтійської держави та античного світу в цілому.

Джерела та література

1. Amandry, M., Guen Pollet, B.L., Özcan, B. and Remy, B. (1991). Le trésor de Binbaşıoğlu (Tokat, Turquie) – Monnaies de bronze des villes du Pont frappées sous Mithridate VI Eupator. In Remy, B. (ed.), *Pontica I. Recherches sur l'histoire du Pont dans l'antiquité* (Paris), P. 69.

2. Ancient States of the Northern Black Sea Region. (1984) / Open editor. G. A. Koshelenko, I. T. Kruglykova, V. S. Dolgorukov; author E. M. Alekseeva, A. K. Ambroz, T. M. Arsenyeva, and others, Moscow: Nauka. 392 p. URL: https://www.archaeology.ru/media/books_arch_ussr/ArchaeologyUSSR_04.pdf.
3. Anokhin, V. A. (1989). Coins of ancient cities of the north-western Black Sea region. Kyiv: Naukova dumka. 127 p.
4. Callataÿ, F. (de). (2005). Coins and Archaeology: the (Mis)use of Mithridatic Coins for Chronological Purposes in the Bosporan Area, in: V.Stolba & L.Hannestad (eds.), *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c.400-100 BC*. Aarhus, 119 – 136.
5. Callataÿ, F. (de). (2002). La chronology des bronzes de Mithridate Eupator: revision et consequences sur la datation des monnayages et des sites du Bosphore cimmérien, in: Cités grecques, sociétés indigènes et empires mondiaux dans la region nord-pontique: origins et développement d'un koinè politique, économique et culturelle (VIIe s. a.C. – IIIe s. p.C.). *Préactes et résumés des communications*, Bordeaux, 14 – 1 novembre, 145 – 180.
6. Callataÿ, F. (de). (2007). La révision de la chronologie des bronzes de Mithridate Eupator et ses conséquences sur la datation des monnayages et des sites du Bosphore Cimmérien. *Une koinè Pontique cités grecques, sociétés indigènes et empires mondiaux sur le littoral nord de la Mer noire (VIIe s. a.C. – IIIe s. p.C.)*, 271–308.
7. Callataÿ, F. (de). (1997). L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies. *Louvain-la-Neuve*.
8. Dundua, T. G. (1988). Relations of Iberia with the Pontic kingdom in the era of Mithridates Eupator according to numismatic materials. *MACNE*. Series of history, archaeology, ethnography and history of art. Tbilisi, 1, 50–60.
9. Frolova, N.A. (1971). Coinage of the Bosporan king Evpator (154–170 AD). *NE*. 1971, X, 62–75.
10. Fulińska, A. (2012). The Elusive King in Search of the Portraits of Mithridates VI Eupator. *Classica Cracoviensia*, 15, 59 – 79, URL: [doi:10.12797/CC.15.2012.15.02](https://doi.org/10.12797/CC.15.2012.15.02).
11. Golenko, K.V. (1964a). Copper coins of the cities of Ponta and Paphlagonia of the time of Mithridates VI in the Bosporus finds. *PS*. 11(74).
12. Golenko, K.N. (1964b). Monetnaya med gorodov Ponta i Paflagonii vremeni Mitridata VI v bosporskikh nakhodkakh. *Palestinskiy sbornik*, 11(74), 58–73.
13. Imhoof-Blumer F., *NZ* 45 (1912), 197, no. 23, F. Imhoof-Blumer, *Nomisma* 8 (1913), 7, no. 21.
14. Karyshkovskiy, P. O. (1988). Coins of Olbia. Kyiv: Naukova dumka. 177 p.
15. Karyshkovskiy, P.O. (1965). Denezhnoye obrashcheniye Olvii v kontse II i v pervoy polovine I v. do n.e. *Numizmatika i epigrafika*, 5, 62–74.

16. Kolesnikov, K. M. (2016). International relations, foreign policy status and the problem of customs and tax sovereignty of Tavrian Chersonesus from the beginning to the end of the II century. to n. e. *Antiquity. Kharkiv historical and archaeological yearbook*, 13, 28–37. URL: <https://periodicals.karazin.ua/drevnosti/article/view/4846/4398>
17. Mielczarek, M. (1989). Ancient Greek coins found in Central, Eastern and Northern Europe, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, Ossolineum. 205 p.
18. Nikolaev, M. (2022). About eponymous dating of Olbian coins V-I century BC. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (6), 71-93. URL: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2022-6-71-93>
19. Nikolaev, M. (2023). The coin legends as a mirror of olbian paleography. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (7), 25-39. URL: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2023-7-25-39>
20. Orlyk, V. (2023a). A grouping of chance coin finds from the time of Mithridates VI Eupator on the territory of the Dnipro Right-Bank Forest-Steppe (in the villages of Moshny, Budysche, and Lozivok of Cherkasy district, Cherkasy province). *Acta Archaeologica Lodziensia*, 69, 61–70. URL: <https://doi.org/10.26485/AAL/2023/69/7>
21. Orlyk, V. (2023b). Ancient greek coins and their imitations from the territory of Volyn. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (7), 5-24. URL: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2023-7-5-24>
22. Orlyk, V.M. (2021a). A new type of Olbia copper coin from the time of Mithridates Eupator. *Stratum plus*, 6, 87–92.
23. Orlyk, V. (2022a). Antique coins VI–I century BC on the Podillia. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (6), 5–45. URL: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2022-6-5-45>
24. Orlyk, V. M. (2022b). Copper Coins from Taulara of Mithridates VI Eupator Times from Eastern European Steppe and Forrest Steppe. *Stratum plus*, 6, 149 – 159.
25. Orlyk, V. (2020). Findings of coins of the Pontic state of Mithridates Eupator on the territory of the Dnieper Right Bank Forest Steppe. *Ukrainian Historical Journal*, (6), 93–103. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/179895/10-Orlyk.pdf?sequence=1> .
26. Orlyk, V. (2022c). Finds of Coins of the Pontic State of the Mithridates Eupator on the Territory of the Northern and North-Eastern Part of Ukraine. *Journal of Danubian Studies and Research*, 12, 2, 64 – 73.
27. Orlyk, V. & Mekh, N. (2022). The hoard of copper coins of the Pontic state of Mithridates Eupator from the Romen district of the Sumy region. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 25, 8–20. URL: <https://doi.org/10.24919/2664-2735.25> .

28. Orlyk, V. & Pyzyk, M. (2023). A hoard of Pontic coins from the time of Mithridates VI Eupator from the chora of Olbia. *Revista Arheologica*, XIX/1, 87–99.
29. Orlyk, V. (2021b). The find of ancient coins in the Tiasmyn river basin from the sixth to the first century BC. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (5), 5–44. URL: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2021-5-5-44>
30. Peter, U. & Stolba, V. F. (2022). Balkanraum und nördliches Schwarzmeergebiet. in: International Numismatic Council. *SuRevey of Numismatic Research 2014–2020, I & II*, 188–251.
31. Saprykin, S. Yu. (1996). Pontic Kingdom: State of Greeks and Barbarians in the Black Sea Region. M.: Nauka. 348 p. URL: http://www.sno.pro1.ru/lib/saprykin_pontijskoe_zarstvo/saprykin_pontijskoe_zarstvo.pdf.
32. Shelov, D. B. (1983). Cities of the Northern Black Sea Region and Mithridates Eupator. *VDI*, 2, 40–58. URL: <http://www.sno.pro1.ru/lib/vdi-sbornik/52.pdf>.
33. Skoryy, S. & Zimovets, R. (2014). К проблеме товарно-денежных отношений у населения Восточноевропейской Лесостепи в скифскую эпоху. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V.Vynnychenka: Ser.: Istorychni nauky*, 21, 141–156.
34. Vynogradov, Yu. G. (1989). Political history of the Olvii polis VII - I centuries. to n. e.: Historical and epigraphic research. M.: Nauka. 288 p. URL: http://sno.pro1.ru/lib/vinogradov_politicheskaya_istoriya_olviyskogo_polisa/vinogradov_politicheskaya_istoriya_olviyskogo_polisa.pdf.
35. Zograf, A. N. (1951). Ancient coins. Moscow. 308 p.
36. Zograf, A.N. (1940). Nakhodki pontiiskikh monet mitridatovskogo vremeni v Olvii. *Olviya*, 1, 293–298.
37. Yahuzhynska, K. (2023). Ancient numismatics and coinage of the Bosphorus in the francophone historiography of the XIX century. *The Ukrainian Numismatic Annual*, (7), 247-257. URL: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2023-7-247-257>.

Крістіна ЯГУЖИНСЬКА
ORCID: 0000-0002-4158-7958

Coinage of the Bosporan Kingdom in the works of Francois de Callatay

A purpose of this report is to analyze a personal contribution of numismatist Francois de Callatay in the scientific investigation of coinage of the Bosporan Kingdom in French historiography.

Francois de Callatay is a well-known bilingual historian specialist of Greek coinages and finances with special interest for Hellenistic royal coinages, professor at